

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017, s. 64-84

Mehmet GÜNEŞ¹

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE KIRŞEHİR HAPİSHANESİ (1873-1919)

Özet

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ortalarına doğru bedene yönelik cezalardan hürriyeti kısıtlayıcı cezalara doğru bir geçiş başlamış, böylece hapis cezası ve hapisaneler Osmanlı ceza sistemi içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Suçluların hapsedilmesini sistematik bir şekilde sokan hapisaneler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamış, ancak bu durum önemli sorunları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkan hapisanelerin iyileştirilmesi çabaları içerisinde, diğer Osmanlı hapisaneleri gibi son derece ıslaha muhtaç bir vaziyette bulunan Kırşehir merkez hapisanesinin 1873-1919 yılları arasındaki fiziki, sıhhi ve güvenlik sorunları ile bu sorunların giderilmesine dair çözüm arayışları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hapishane, Kırşehir Hapishanesi, Tutuklu, Mahkum.

KIRŞEHİR PRISON DURING THE LAST PERIODS OF THE OTTOMAN EMPIRE (1873-1919)

Abstract

In the Ottoman Empire, a transition started from the corporal punishments to the punishments restricting liberty to the mid-19th century, and thus imprisonment and prisons gained an important place in the Ottoman punishment system. Systematizing the imprisonment of the criminals, the prisons became common from the second half of the 19th century but this situation also led to important problems.

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mgunes@aku.edu.tr

In the attempts of enhancing the prisons revealing as an important problems during the last periods of the Ottoman Empire; as other Ottoman prisons, physical, health, and security problems of Kırşehir Central Prison in need of reform extremely between the years of 1873 and 1919 and ways searched for solving these problems were investigated in the present study.

Keywords: Prison, Kırşehir Prison, Prisoner, Convict

GİRİŞ

Hapishane tutmak, tevkif etmek, men eylemek, bir şahsı veya bir malı bir mevkiye nezaret altında bulundurmaya anlamına gelen “habs” kelimesinden mekan ismi olan “mahbis” ve “mahbes” kelimelerinin müteradifi olarak hapsedilen yer, tevkifhane anlamına gelmektedir.²

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası uygulaması başlangıçta asli ve yaygın bir ceza infaz yöntemi olarak görülmemiş, daha sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmıştır. Ağır suçlar için XVI. yüzyıldan itibaren kürek cezası, XVIII. yüzyıldan itibaren de kalebendlik cezası bir nevi hapis-sürgün karışımı bir ceza mahiyetinde icra edilmiştir³. Ancak Osmanlı yargı sisteminin hapishanelerle tanışması büyük ölçüde 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'na dayanan 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun çıkmasından sonra olmuştur⁴. Mezkur kanunnamede cezaya çarptırılacak suçlar cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe taksim edilmiş, cünha ve kabahat suçlarının mücazâtı içerisinde hapis cezası da zikredilmiştir⁵.

Suçluların hapsedilmesini sistematik bir şekilde sokan hapishaneler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Batıda olduğu gibi Osmanlılarda da cezalandırma sisteminde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Zindandan, mahbesten, hapishaneye doğru geçiş başlamıştır⁶. Ancak bu geçişle birlikte başta mekânsal yetersizlik olmak üzere, olumsuz sağlık koşulları ve işe sıkıntısı gibi sorunlar⁷, Osmanlı Devleti'ni uzun

² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C. 3, Bilmen Yay., İstanbul (tarihsiz), s. 14.

³ Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 16, TDV. Yay., İstanbul 1997, s. 63.

⁴ Abdülaziz Bayındır, “Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması”, *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 70.

⁵ *Düstür*, I. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 537.

⁶ Sevcan Öztürk, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2014, s. 2.

⁷ İncelenen dönemde ülke genelindeki hapishanelerin hemen hepsinde benzeri sorunların mevcudiyeti görülmektedir. Bu sorunların başında fiziki imkansızlıklar gelmektedir. Bilhassa mahpus sayının artmasına rağmen hapishanelerin gerekli tamiratının yapılamaması, genişletilememesi veya yeniden inşa edilememesi beraberinde başka sorunları da getirmiştir. İstiab haddinin çok çok üzerinde mahkum ve tutukluyu barındırmak zorunda kalan hapishanelerin bu durumu, sağlık ve güvenlik sorunlarına da sebebiyet vermiştir. Hapishanelerin zaman zaman teftiş edilerek ilgili makamlara sunulan raporlarda bu durum çok açık ve net bir şekilde dile getirilmiştir. Nitekim, Konya ve Ankara Vilayetleri Heyet-i Teftişiyeye Riyaseti tarafından Sadaret'e gönderilen 20 Teşrinievvel 1319 (2 Kasım 1903) tarihli bir raporda bu vaziyet şöyle beyan edilmektedir: “... bu habshânelerden hiç biri Habshâneler İdâre-i Dâhiliyyesi Hakkındaki Nizâmname Lâyihası'nın 1. faslında muharrer eşkâl ve ahvâle ve hıfz-ı sıhhat kavâidine mutâbık, ma'delet-i seniyyeye ve medeniyyet-i İslâmiyyeye asla muvâfık olmadığı görülmüştür. Ankara ile evliye-i erba'adan hiç birinde tevkifhâne başka habshâne başka olmayub kabâhat-i cünha ve cinâyetle maznûn-ı müttehim ve mahkûm bulunan eşhâs habshâne ittihâz olunan ve nezâfet ve tahâretten bi'l-külliyeye ârî, ekserinde pencere de bulunmadığı cihetle ziyâ ve hevâ-yı hayât-bahşâ gayr-ı nâfiz ve cârî olan mahallere balık istiği ta'birine mâ-sadak bir sûretde doldurulmuş ve bu sûretle tahassul iden izdihâmın mümkün mertebe tahfîfi için cinâyât-ı cesîme ile mahkûm olanlardan ba'zılarının mahal-i

bir süre meşgul eden hapishaneleri ıslah sürecini hazırlamıştır. Bu süreçte hapishanelerin fiziki yapısı, sağlık koşulları ve yönetimine dair bazı nizamnameler çıkarılmıştır. Bu nizamnameler hazırlanırken Avrupa'daki uygulamalar da dikkate alınmış, bunlar devletin ihtiyaçları, gelenek ve adetlerine göre şekillendirilmeye çalışılmıştır⁸.

Bu çalışmada da, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında, diğer Osmanlı hapishaneleri gibi son derece ıslaha muhtaç bir vaziyette bulunan Ankara vilayetine bağlı Kırşehir livası merkez hapishanesinin 1873-1919 yılları arasındaki durumu ve iyileştirme çabaları incelenmiştir.

A. HAPİSHANENİN YERİ VE FİZİKİ DURUMU

1. Hapishanenin Yeri

İncelediğimiz dönem itibarı ile Kırşehir hapishanesinin tam olarak nerede bulunduğu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte çoğunlukla Osmanlı hapishanelerinin hükümet konaklarının dahilinde, müstemilatı içerisinde veya yakınında bulunması özelliği dikkate alındığında, aynı durumun Kırşehir hapishanesi için de söz konusu olduğu söylenebilir. Nitekim bazı belgelerde bu hususa dair ipuçlarına da rastlamaktayız. Mesela hapishanenin mahkum ve tutukluların barınmasına kifayet etmemesi dolayısı ile mevcut binaya ilaveten ayrı bir binanın daha tedarik edilmesinin gerekliliğinden bahseden bir belgede, mümkün merteye bu binanın hükümet dairesi'ne yakın bir yerde olması öngörülmekte ve mesafeli olması halinde güvenliği sağlayacak zaptiyenin ikiye bölünerek yeterli olamayacağı ifade edilmektedir⁹. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Kırşehir hapishanesi, hükümet dairesi'ne çok yakın bir mevkiide idi.

Hapishanenin yerini tahmin edebilmemize imkan sağlayan bir başka bilgi de, tünellerle kaçmaya çalışan mahkumları konu edinen bir belgede yer almaktadır. Belgede tünelin askeri depoya müteveccih Ahi Evran caddesine çıktığı ifade edilmekte olup¹⁰, buradan hareketle hapishanenin bugünkü Ahi Evran Camii yakınlarında olduğunu tahmin ediyoruz.

2. Hapishanenin Fiziki Durumu

Kırşehir'de bir hapishanenin mevcudiyeti ile ilgili ilk bilgiler 1873 yılına aittir¹¹. Kırşehir'de bu tarihten daha önceleri de bir hapishane mevcut olmakla birlikte, toprak damlı ve kerpiç duvarlı bu hapishanenin, talebi karşılayamayacak bir durumda olduğu anlaşılmaktadır¹².

ma'lûmedeki umûmi habshânelere nakline müsâ'ade olunması hakkında vilâyetden Adliyye Nezâret-i Celîlesi'ne vukû' bulan iş'ârât ve ma'rûzâta habshâne-i umûmîlerden boş yer bulunmadığı cihetle zinhâr mahbûs gönderilmemesi hakkında cevâblar alınmış ve Ankara merkez habshânesi ancak 200 kişi istî'âb edebilecek vüis'atde iken bugünkü mevcûdu 600'e bâliğ olmuştur. Nizâmen her habshâne derûnunda birer hastahâne bulunmak lâzım geldiği halde en müdhiş ve sâri hastalıklara mübtelâ olanlar dahî koğuşlarda ve ilel ve emrâzdan sâlim olanlar meyânında yatırılmakta ve tahsisâtının killetinden dolayı her lâzım olan ilâç i'tâ idilememekte olduğu etibbâ tarafından ifâde olunmuştur..." Bkz., BOA., DH.TMIK.S. 50/41, lef 1. Osmanlı hapishanelerinin içerisinde bulunduğu durumla ilgili olarak ayrıca bkz., Ahmet Ali Gazel, "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı*, Edt: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yay., İstanbul 2010, s. 143-151.

⁸ Hatice Akın, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi", *History Studies*, Volume 3/3, (2011), s. 23.

⁹ BOA., DH.TMIK.M. 46/90, lef. 3-1. (2 Kânûn-ı evvel 1313/14 Aralık 1897).

¹⁰ BOA., DH.MB.HPS. 101/11, lef 2-1 (29 Nisan 1328/12 Mayıs 1912).

¹¹ Bkz., BOA., İ.Ş.D. 28/1318, lef 1 (5 Kânûn-ı evvel 1289/17 Aralık 1873).

Kırşehir hapishanesi 16 Eylül 1896 tarihi itibarıyla en büyüğü, uzunluğu 9, genişliği 5 ve yüksekliği 4 arşından ibaret olan 6 koğuştan oluşmakta idi. Yani en büyük koğuşu bile takriben 25 metrekare genişliğinde 3 metre yüksekliğinde idi¹³. Mezkur tarihte tutuklu ve mahkum sayısı 170'e ulaşan ve gündün güne daha da artmakta olan hapishanenin her bir koğuşunda geceli gündüzlü 25 kişi kalmakta idi¹⁴. Yani en büyük koğuşta bile metrekareye bir kişi düşmekte idi ki bu da gerçekten hapishanenin ne kadar izdihamlı olduğunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

1873 yılından itibaren, her haliyle yetersizliği dolayısıyla zaman zaman tamirâtı, zaman zaman yeniden inşası gündeme gelen ve ancak 1904 yılı baharında inşaatına başlanabilen hapishanenin eski binasına göre daha geniş inşa edilmesine rağmen yine de ihtiyaca cevap vermekten çok uzak olduğu anlaşılmaktadır¹⁵.

1904'te başlayıp birkaç yıl içerisinde tamamlandığını tahmin ettiğimiz yeni hapishane, 20 Temmuz 1916 tarihli bir belgeye göre en büyüğü yaklaşık 87, en küçüğü 21 metrekare olmak üzere irili ufaklı 8 koğuştan müteşekkil idi. Daha öncekine göre koğuşların yükseklikleri de fazla olan hapishane, toplam 422,62 metrekarelik bir alanı kaplamakta idi. Bu haliyle sağlık şartları gereği şahıs başına asgari 8 metreküp hava düşecek şekilde hesaplandığında bile toplam 206 mahpusu barındıracak kapasitede olan hapishanenin her bir koğuşunda yaklaşık iki metrekareye bir kişi düşmekte idi¹⁶. Bu yeni hapishanenin koğuşlarının alan, hacim ölçüleri ve bu ölçülere muvafık mahpus miktarı aşağıdaki tabloda teferruatlı bir şekilde gösterilmiştir:

Tablo 1: 1916'da Kırşehir hapishanesinin fiziki durumu

	Uzunluk (m.)	Genişlik (m.)	Yükseklik (m.)	Alan (Metrekare)	Hacim (Metreküp)	Mahpus sayısı (kişi başına 8 metreküp hava düşeceği dikkate alınarak)
1. Koğuş	5	5	4	25	100	12
2. Koğuş	16,4	5,30	4	86,92	347,68	43
3. Koğuş	11	5,30	4	58,30	233,20	27
4. Koğuş	6,70	5,30	4	35,51	142,4	18
5. Koğuş	15,10	5,15	4	77,76	311,6	38
6. Koğuş	12,70	5,30	4	67,31	296,24	33
7. Koğuş	9,30	5,40	4	50,22	200,88	24
8. Koğuş	6,00	3,60	4	21,60	86,40	11
TOPLAM				422,62	1690,0	206

B. HAPİSHANENİN TAMİRAT VE İNŞASI

Daha önce de ifade edildiği üzere Kırşehir'de bir hapishanenin mevcudiyeti ile ilgili ilk bilgiler 1873 yılına aittir. Kırşehir'de bu tarihten daha önceleri de bir hapishanenin mevcut olduğu ancak talebi karşılayamayacak bir durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. 1873 yılı

¹² BOA., A.MKT.MHM. 472/3, lef 1 (23 Kânûn-ı evvel 1289/4 Ocak 1874).

¹³ 1 duvarcı arşını = 0.758 m. itibarıyla. Bkz., Halil İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş" (çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 73, (Ağustos 1991), s. 44.

¹⁴ BOA., ŞD. 1345/6, lef 3 (4 Eylül 1312/16 Eylül 1896).

¹⁵ Bkz., Hapishanenin Tamirat ve İnşası başlıklı kısım.

¹⁶ BOA., DH.MB.HPS. 12/6, lef 2-1 (7 Temmuz 1332/20 Temmuz 1916).

sonlarında üzeri toprak damlı ve duvarları kerpiç olan hapishanenin bu haliyle mahpusların muhafazası ve ikametlerine kafi gelmediği için yıkılarak, yerine taş duvarlı, daha muntazam ve daha geniş bir binanın inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu hususta yapılan keşif neticesinde yeni binanın 16180 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştır. Ancak bu meblağın Belediye Dairesi varidatından karşılanamadığından dolayı 1873 senesi Umûm-ı Dahiliye muvazenesinden karşılanması kararlaştırılmıştır¹⁷. Bununla beraber, böyle bir binanın kısa vadede yapım aşamasına geçirilemediği yaklaşık 18 yıl sonraki yazışmalardan anlaşılmaktadır. 1890 tarihli bazı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, son derecede harap, yetersiz ve bu sebeple mahpusların muhafaza ve sağlıklarının korunmasına müsait olmayan mevcut binanın derhal yıkılıp yerine yenisinin yapılması son derece elzemdi. Yapılacak olan yeni hapishanenin suç derecesine göre erkek ve bayanlardan hapis ve tevkifi lazım gelenler ve adi hastalığa yakalananlar ile bulaşıcı hastalığa yakalananlar için ayrı ayrı koğuş ve odalardan teşekkül etmesi öngörülmektedir. Bunun için yapılan keşif neticesinde 61.979 kuruşluk masraf çıkarılmıştır¹⁸. Ancak bu meblağın nereden, nasıl karşılanacağı açıklık kazanmamış olduğundan ve hazinenin fazla masrafa maruz kalmaması için “kâide-i tasarrufiyyeye riâyeten” mümkün olabilecek en uygun masrafla, “Ebniyye Nizamnâmesi”ne uygun olarak keşfinin yeniden tanzim edilmesi istenmiştir¹⁹.

Hapishanenin bin-2 bin kuruşla tamir edilmesi veya 10-15 bin kuruş masrafla daha ucuza bir bina inşa edilmesi Ankara vilayetinden salık verilmiş olmasına rağmen, Kırşehir mutasarrıflığı tarafından bu tür geçici tedbirlerin uzun vadede daha da masraflı olacağı ifade edilerek bir defaya mahsus esaslı bir masrafla sorunun halledilebileceği belirtilmiştir²⁰.

Hapishanenin uygun fiyata inşasına talip bulunamadığından emaneten inşası kararlaştırılmıştır. İnşa edilecek bina büyük bir bina olacağından Kırşehir’de böyle cesim bir bina inşa edecek müteahhid bulunmadığından, bulunsa bile sağlam ve dayanıklı bir bina olamayacağı tahmin edildiğinden²¹ emaneten inşasına karar verilmiştir. Bunun için tecrübeli ve güvenilir kişilerden ve nafia mühendisinden oluşan bir inşaat komisyonu oluşturularak inşaat için gerekli olan kireç, taş, kereste vs. malzemelerin bu komisyon ve belediye ile idare meclisleri marifetiyle en uygun fiyatla tedarik edilmesi düşünülmüştür. Böylece binanın daha ucuza mal edilebilmesi de mümkün olabilecekti²².

Yukarıda belirtilen keşif bedeli mukabilinde dayanıklı ve sağlam bir hapishanenin bir an önce yapılması gerektiği defaatle ifade edilmekle birlikte²³, bu meblağın ne şekilde ve hangi seneye mahsuben ödeneceği meselesi²⁴ bile uzun bir süre almıştır. Neticede 1892 senesi Dahiliye tahsisatından hesaplanmak üzere Ankara vilayetinin sene-i merkume emval-i

¹⁷ BOA., İ.ŞD. 28/1318, lef 1 (5 Kânûn-ı evvel 1289/17 Aralık 1873); BOA., İ.ŞD. 28/1318, lef 2. (17 Kânûn-ı evvel 1289/29 Aralık 1873).

¹⁸ BOA., ŞD. 1340/68, lef 9 (26 Eylül 1306/8 Ekim 1890).

¹⁹ BOA., ŞD. 1340/68, lef 11 (12 Teşrîn-i sâni 1306/24 Kasım 1890); BOA., DH.MKT. 1788/68, lef 1 (22 Teşrîn-i sâni 1306/4 Aralık 1890).

²⁰ BOA., ŞD. 1340/68, lef 11 (12 Teşrîn-i sâni 1306/24 Kasım 1890).

²¹ BOA., ŞD. 1340/68, lef 15 (21 Mayıs 1307/2 Haziran 1891); BOA., İ.ŞD. 116/6970, lef 1 (26 Şubat 1307/9 Mart 1892).

²² BOA., ŞD. 1340/68, lef 13 (23 Nisan 1307/5 Mayıs 1891).

²³ BOA., DH.MKT. 1943/17, lef 1 (13 Nisan 1308/25 Nisan 1892).

²⁴ BOA., DH.MKT. 1952/33, lef 1 (10 Mayıs 1308/22 Mayıs 1892); BOA., DH.MKT. 2019/112, lef 1 (31 Teşrîn-i evvel 1308/12 Kasım 1892).

umumiyyesi tahsilatından tesviyesi uygun bulunarak havalenamesi tanzim edilmiştir²⁵. Yaklaşık üç yıl sonra ise tanzim edilen ikinci keşif defterinde bu meblağ 59067 kuruşa indirgenmiş ve defterin tekrar “fenn-i mi'mârî” ve “kâide-i tasarrufiyyeye muvâfık” olup olmadığına ve yapılan hesaplamada herhangi bir hata olup olmadığına tetkik edilmesi öngörülmüştür²⁶.

4 Eylül 1312 (16 Eylül 1896) tarihli belgeye bakıldığında yaklaşık 15 ay geçmesine rağmen hala yeni bir hapishanenin inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Mezkur belgede, mevcut hapishanenin koşullarının darlığı ve mahpus sayısının sürekli artması dolayısı ile gündün güne daha da yetersiz bir hale geldiği; her bir koşutta geceli gündüzlü 25 mahpusun ikamet ettiği, izdihamdan mütevellid havasızlıktan zehirlenmeler ve rutubetten dolayı bulaşıcı hastalıklar ve ölümlerin eksik olmadığı ifade edilmektedir. Kanunen hem mahpusların hem de tutukluların; hafif suçlularla kürek cezası ile mahkum olan cinayet suçluları ve şakilerin ve hastaların ayrı ayrı koşullarda tutulması gerekirken hepsinin müşterek koşullarda tutulmasının sakıncaları dikkate alınarak bir an önce ihtiyaca cevap verebilecek bir binanın yapılması konu edilmektedir. Bunun için inşa edilmesi düşünülen hapishanenin haritası ve keşf-i evvel defteri ile belediye meclisinde tanzim olunan rayiç mazbatası²⁷ Kırşehri Livası Meclis İdaresi tarafından Ankara vilayetine gönderilmiştir. Hazırlanan keşif defterine göre hapishanenin 151.776 kuruşa mal olacağı anlaşılmıştır²⁸. Konuyla ilgili Ankara valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne 6 ay içerisinde üç defa tahrirat gönderilmiş, Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e, Şûra-yı Devlet'ten Şehremaneti'ne, Şehremaneti'nden Şûra-yı Devlet'e, Dahiliye Nezareti'nden Şûra-yı Devlet'e yapılan yazışmalar yaklaşık 10 ay kadar bir zaman almıştır. Bu arada bahis konusu harita ve defterler, vilayet mühendisi tarafından tetkik ve tashih edilerek öngörülen masraf 149.863 kuruşa indirgenmiştir²⁹. Daha sonra bu meblağ mühendis mümeyyizliğinden verilen raporda 153.929 kuruşa çıkarılmış³⁰ ancak, son olarak Dahiliye Nezareti'nden Şûra-yı Devlet'e gönderilen cevapta, daha önceden öngörülen 149.863 kuruş bile uygun görülmemeyerek evrakı iade edilmiştir³¹.

Hapishanenin yeniden inşası meselesi yaklaşık 1,5 yıl sonra tekrar gündeme gelmiştir. Mevcut haliyle zaten mahpusları istiaba kafi olmayan hapishanenin firar girişimlerine çok müsait olduğu, koşulların zemininin toprak olması ve izdihamdan dolayı sağlık şartlarına uygun olmaması gibi sebeplerden dolayı derhal yenilenmesi icap ettiği bir kere daha söz konusu edilmiştir. Henüz havalar müsait iken vakit geçirmeden malzeme ve masrafların belirlenerek

²⁵ BOA., DH.MKT. 1964/33, lef 1 (9 Haziran 1308/21 Haziran 1892); BOA., DH.MKT. 1998/97, lef 1 (26 Ağustos 1308/7 Eylül 1892).

²⁶ BOA., DH.MKT. 386/6, lef 2-2 (4 Haziran 1311/16 Haziran 1895).

²⁷ Rayiç mazbatasının müfredatı için bkz. BOA., ŞD. 1345/6, lef 1 (19 Ağustos 1312/31 Ağustos 1896). Yeni bir hapishane inşası için evvela uygun bir yer tespit edilerek daha sonra o mahalde tedarik edilmesi mümkün olan inşaat malzemesinin nevi, ebatı ve fiyatını içeren ve rayiç pusulası/mazbatası olarak isimlendirilen bir belge ile plan ve haritasının hazırlanarak Dahiliye Nezâreti Mebânî-i Emiriyye ve Habshâneler İdaresi Müdüriyyeti'ne gönderilmesi icap etmekteydi. Bkz., BOA., DH.MB.HPS. 37/16, lef 6-1 (11 Mayıs 1330/24 Mayıs 1914).

²⁸ BOA., ŞD. 1345/6, lef 3 (4 Eylül 1312/16 Eylül 1896). Daha önce 59067 kuruş olarak tespit edilen masrafın yaklaşık 15 ay sonrasında 151.776 kuruşa çıkması bir türlü inşası gerçekleştirilemeyen hapishanenin artan ihtiyaç dolayısıyla her geçen gün daha da masrafa mal olduğunun bir göstergesi olsa gerektir.

²⁹ BOA., ŞD. 1345/6, lef 9 (26 Kânûn-ı evvel 1312/7 Ocak 1897).

³⁰ BOA., ŞD. 1345/6, lef 13 (21 Nisan 1313/3 Mayıs 1897); BOA., ŞD. 1345/6, lef 15 (8 Mayıs 1313/20 Mayıs 1897).

³¹ BOA., ŞD. 1345/6, lef 17 (10 Temmuz 1313/22 Temmuz 1897).

inşaata başlanması hususunda izin talebini havi Kırşehir mutasarrıflığından Ankara valiliğine, oradan da Dahiliye Nezareti'ne yönelik yazışmalar bir kere daha yoğunlaşmıştır³². Hatta inşaatın bitimine kadar, mahkumların kalabileceği bir yerin kiralanması dahi gündeme gelmiştir³³. Kiralanması düşünülen binanın hükümet dairesi'ne yakın olması öngörülmekle birlikte buraya yakın yerlerde hapisane olarak kullanılacak kârgir ve münasip bir yer olmadığı için daha uzak bir yerden bina tedarik edilmek zorunda kalınmıştır. Bu durum da zaten yeterli olmayan 9 kişiden oluşan zaptiye miktarı ile birbirlerine mesafeli iki hapisane binasının muhafazasını daha da zorlaştırmakta idi³⁴. Bu sebeple Ankara mürettebatından 5 nefer zaptiyenin muvakkaten Kırşehir'de istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır³⁵.

1897 senesinde, keşfolunan 155 bin küsur kuruşun emval-i mahalliyyeden karşılanmak suretiyle Kırşehir'de yeni bir hapisane inşa edilmesi hususunda irâde-i seniyye sadır olmasına ve aradan 8-10 yıl geçmesine rağmen hala mal sandığından bu parayı alıp hapisaneyi yaptıracak bir "sâhib-i hamiiyet" çıkmamıştır³⁶. Nihayet beklenen inşaat çalışmaları ancak 1904 Nisanında mülki memurlar, ümera ve askeriye ile şehir ileri gelenleri ve ulemanın da iştirak ettiği bir törenle padişaha yapılan dualar ve kesilen kurbanlarla resmen başlamıştır³⁷. İnşaat, sadece erkeklere mahsus değil aynı zamanda kadınlara mahsus hapisanelerle, hastane ve zabıta dairelerini de kapsamaktaydı. İnşaatta emeği geçen inşaat komisyonu reisi Mustafa, komisyon azası Hacı Ahmet, sandık emini Yusuf Ziya ve mühendis Süleyman Efendiler 4. rütbeden Osmanî; inşaat müteahhidi Penayut Kalfa da 5. rütbeden Mecidiye nişanlarıyla taltif edilmişlerdir³⁸.

Hapisane inşaatının ne zamana kadar devam ettiği, hangi tarihte bittiği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, 12 Kânûn-ı evvel 1323 (25 Aralık 1907)'ten itibaren belgelerde yeni bir hapisane inşaatından bahsedilmediği dikkate alındığında bu tarihten önce inşaatın bitmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak, mezkur tarihten sonra da hapisanenin tamirat ihtiyacının devam ettiği anlaşılmaktadır³⁹. Yani hapisane inşaatı bitmiş olsa bile yine de ihtiyaca cevap veremediği aşikardır.

Bu cümleden olarak evvela hapisane içindeki polis odası ile süvari koğuşuna ilaveten bir duvar inşa edilmesi gündeme gelmiş, bu duvarın 573 kuruş 48 santime mal olacağı tanzim olunan keşifnamede beyan edilmiştir. Ancak maliyenin umumi bütçesindeki 3.000 kuruştan ibaret olan hapisane tamirata tahsisatı tamamen diğer livalara sarf edildiğinden masraf, muhasebe-i vilayete havale olunmuştur⁴⁰. Bununla beraber, polis odası hapisane ile aynı çatı altında ise süvari koğuşuna ait tamir masrafının vilayetçe karşılanması; koğuş, hapisaneden ayrıca bir daire halinde ise tamir masrafının jandarma dairesinden talep edilmesi gerektiği Maliye Nezareti tarafından beyan edilmiştir⁴¹.

³² BOA., DH.TMIK.S. 22/22, lef 1 (26 Teşrin-i evvel 1314/7 Kasım 1898).

³³ BOA., DH.TMIK.S. 22/22, lef 2-1 (15 Teşrin-i sânî 1314/27 Kasım 1898).

³⁴ BOA., DH.TMIK.M. 46/90, lef 3-1 (2 Kânûn-ı evvel 1313/14 Aralık 1897).

³⁵ BOA., DH.TMIK.M. 46/90, lef 8-1 (14 Mayıs 1314/26 Mayıs 1898).

³⁶ BOA., BEO. 2230/167239, lef 2-1 (27 Eylül 1319/10 Ekim 1903).

³⁷ BOA., DH.TMIK.S. 52/39, lef 2-1 (19 Mart 1320/1 Nisan 1904).

³⁸ BOA., DH.TMIK.S. 56/14, lef 1-2 (14 Kânûn-ı evvel 1320/27 Aralık 1904).

³⁹ BOA., DH.MKT. 1220/2, lef 1-2 (12 Kânûn-ı evvel 1323/25 Aralık 1907).

⁴⁰ BOA., DH.MB.HPS. 34/33, lef 2-1 (9 Ağustos 1327/22 Ağustos 1911).

⁴¹ BOA., DH.MB.HPS. 34/33, lef 3-1 (21 Ağustos 1327/3 Eylül 1911); BOA., DH.MB.HPS. 34/33, lef 4-1 (17 Eylül 1327/30 Eylül 1911).

Kısa bir süre sonra hapishanenin güvenliğini sağlamak amacıyla parmaklık, tel kaplama ve yeni bir kapı yapılması gerekliliği gündeme gelmiş, hazırlanan keşifname ile 1.656 kuruşluk masraf çıkarılmıştır⁴². Bu meblağın 82 kuruş 32 parası “kıymet-i mevzû'a farkı” olarak tenzil edilerek geriye kalan 1.573 kuruş 8 para için Ankara vilayetinden havalenamesi talep edilmiştir⁴³.

Birkaç ay sonra Kırşehir mutasarrıflığı, taban tahtaları eskidiği ve bu sebeple mahkumların muhafazasını tehlikeye soktuğu gerekçesiyle hapishane koşullarının döşemelerinin yenilenmesi ve ayrıca çatısının tamir edilmesi ve hela lağımalarının dereye akıtılması için yeni bir tahsisat talebinde bulunmuştur. Bunun için 32.845 kuruş 78 santimlik masraf öngören keşif varakası⁴⁴ ile mahalli rayiç pusulası⁴⁵ Ankara vilayeti vasıtasıyla Dahiliye Nezareti'ne takdim edilmiştir⁴⁶. Keşif varakası, Nezaret'in Mebânî-i Emiriyye ve Habshâneler İdâresi Hey'et-i Fenniyye Dâiresi tarafından yapılan kontrol neticesinde hatasız ve uygun bulunmuştur⁴⁷.

1915 Şubatında hapishanenin dahilindeki su hazinesinin tamiratı gündeme getirilmiştir. Hapishanenin su ihtiyacı her gün sakalar tarafından taşınan sular ile aylık 200 kuruş masrafa mal olmaktadır. Halbuki hapishanenin 50 metre yakınındaki içilebilir su kaynağının bir defaya mahsusen 20 liralık bir harcama ile döşenecek borular vasıtasıyla hapishaneye akıtılmasının hem su ihtiyacının daha kolay ve sağlıklı bir şekilde sağlanacağı hem de daha ucuza mal olacağı Ankara Adliye Müfettişliği tarafından öngörülerek bir an önce keşfinin yapılması talep edilmiştir⁴⁸.

Bu tamirat için gerekli olan 1.835 kuruşluk tahsisat, Dahiliye Nezareti tarafından mahalline çok geçmeden gönderilmiş olmasına rağmen yetkililer idare-i maslahat ederek hiçbir girişimde bulunmamıştır⁴⁹. Mezkur meblağ daha sonra muhasebe-i vilayetçe 1.890 kuruşa çıkarılmıştır. Bu paranın 610 kuruşu ile 1915 senesi zarfında su hazinesinin tamirine başlanmış ise de bu meblağ yetmediğinden ve inşaatın ertelenmesinin hazineye zarar vereceği anlaşıldığından ileride havalenamesi celp edilmek üzere inşaata devam edilmesi ve su hazinesinin 1916 senesi Martında bitirilmesi öngörülmüştür. Bunun için de 1.050 kuruşluk ikinci bir keşif cetveli⁵⁰ hazırlanarak Dahiliye Nezareti'ne takdim edilmiştir⁵¹. Ancak, keşifnamede belirtilenin haricinde ilave masraf ve tadilat icra olunarak tamiratın bitiminde havalename talebinin usule uygun olmayacağı gerekçesiyle tahsisat uygun görülmemiştir⁵².

Hapishanenin sağlık koşullarına uygun bir şekilde inşa edilmemiş olması, buna ilaveten istiab haddinin çok üzerinde tutuklu ve mahkumu barındırmak durumunda kalması, bazı tamirat

⁴² Keşifnamede beyan edilen malzemeler ve miktarları için bkz., BOA., DH.MB.HPS. 6/18, lef 2-2 (15 Şubat 1329/28 Şubat 1914).

⁴³ BOA., DH.MB.HPS. 6/18, lef 3-1 (11 Mart 1330/24 Mart 1914).

⁴⁴ Keşif varakası için bkz., BOA., DH.MB.HPS.M. 14/45, lef 2-2 (20 Mayıs 1330/2 Haziran 1914).

⁴⁵ Rayiç pusulası için bkz., BOA., DH.MB.HPS.M. 14/45, lef 3-2 (20 Mayıs 1330/2 Haziran 1914); BOA., DH.MB.HPS.M. 14/45, lef 3-3 (20 Mayıs 1330/2 Haziran 1914).

⁴⁶ BOA., DH.MB.HPS.M. 14/45, lef 4-1 (27 Mayıs 1330/9 Haziran 1914).

⁴⁷ BOA., DH.MB.HPS.M. 14/45, lef 4-2 (28 Haziran 1330/11 Temmuz 1914).

⁴⁸ BOA., DH.MB.HPS. 73/60, lef 1 (7 Teşrin-i evvel 1333/7 Ekim 1917).

⁴⁹ BOA., DH.MB.HPS. 73/60, lef 6-1 (14 Teşrin-i sâni 1331/27 Kasım 1915).

⁵⁰ Keşif-i sani cetveli için bkz., BOA., DH.MB.HPS. 73/60, lef 8-2 (5 Mayıs 1332/18 Mayıs 1916).

⁵¹ BOA., DH.MB.HPS. 73/60, lef 9-1 (13 Haziran 1332/26 Haziran 1916).

⁵² BOA., DH.MB.HPS. 73/60, lef 9-2 (13 Temmuz 1332/26 Temmuz 1916).

ve tadilatı zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda binanın sokağa nazır doğu cephesindeki avluya bakan pencereleri gibi birkaç pencere daha açılmak suretiyle koşulların sık sık havalandırılmasının mümkün olabileceği düşünülmüştür⁵³. Bunun üzerine Rumi 1332 (M. 1916-1917) senesinin 12. faslından olarak Ankara vilayetine 600 kuruşluk tahsisat tayin edilmesi arz olunmuştur⁵⁴.

1 Ekim 1916 tarihinde, Kırşehir hapishanesinin çatı kiremitlerinin aktarılması ve bir kısmının yenilenmesi gerektiği, aksi taktirde kışın koşullarda mahkumların kalabilmelerinin mümkün olamayacağı ve bunun için de yapılan keşif neticesinde öngörülen 5.660 kuruşu muhtevi havalenamenin gönderilmesi hususu Ankara valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne arz edilmiştir⁵⁵. 5.660 kuruşu havi keşif varakası Nezaret dahilindeki Mebânî-i Emiriyye ve Habshâneler İdâresi Hey'et-i Fenniye Dairesi tarafından usulüne ve ihtiva eyledikleri mesahalara göre uygun bulunarak onaylanmıştır⁵⁶.

1919 yılında hapishane duvarları mahkumların firarına müsaide bir derecede harap olduğundan bu duvarların ve helaların ara bölmelerinin tamirâtı ile mahkumların muhafazası için hapishanenin üzerine konulacak nöbetçi kulübesinin merdivenleri ve döşemeleri için 4.877 kuruş 10 paralık havale talebi Ankara valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne arz edilmiştir⁵⁷.

C. NİSA (KADIN) HAPİSHANESİ

Erkek hapishanesi kadar olmamakla birlikte zamanla kadın hapishanesi meselesi de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ne göre, her vilayet, sancak ve kaza merkezinde hapishanelerde kadınlara mahsus bir daire olması hedefine ulaşmak mümkün olamadığından uygun hanelerin kiralanarak geçici süreliğine kadın hapishanesi olarak kullanılması yoluna gidilmiştir⁵⁸. 1882 tarihine gelindiğinde ise daha az bir masrafa mal olacağı hesaplanarak, genellikle taşralarda mevcut hapishanelerin uygun yerlerine kadınlar için ayrı bölümler inşası planlanmıştır. Böylece kadın mahkumlar için kiralanmış olan evlere devamlı kira ödenmesi külfetinden kurtulmak mümkün olacaktır⁵⁹.

Kırşehir'de de zamanla, kadınlara mahsus bir hapishane olmamasının eksikliği hissedilmiş ve yukarıda bahsedilen düzenlemeler çerçevesinde bir takım uygulamalar içerisine girilmiştir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Kırşehir'de 1898 yılına kadar kadınlara mahsus bir hapishane bulunmamaktadır. Bu tarihlere kadar kadın mahkum sayısı az olduğundan onlara mahsus bir hapishaneye ihtiyaç duyulmamış olması kuvvetle muhtemeldir. Sayılarının azlığı sebebiyle olsa gerek ki herhangi bir suçtan dolayı mahkum olan kadınlar, ilk zamanlarda imam evlerinde hapis sürelerini geçirmekte idi. Zamanla bunun birtakım sakıncaları görülmüş olduğundan mezkur tarihten itibaren kadınlara mahsus bir hapishane inşaatı ile ilgili resmi

⁵³ BOA., DH.MB.HPS. 12/6, lef 2-1 (7 Temmuz 1332/20 Temmuz 1916).

⁵⁴ BOA., DH.MB.HPS. 12/6, lef 3-2 (8 Teşrin-i sânî 1332/21 Kasım 1916).

⁵⁵ BOA., DH.MB.HPS. 158/12, lef 2-1 (18 Eylül 1332/1 Ekim 1916).

⁵⁶ BOA., DH.MB.HPS. 158/12, lef 1 (21 Teşrin-i sânî 1332/4 Aralık 1916).

⁵⁷ BOA., DH.MB.HPS. 16/30, lef 3-1 (25 Ağustos 1335/25 Ağustos 1919); BOA., DH.MB.HPS. 16/30, lef 3-2 (29 Temmuz 1335/29 Temmuz 1919). Söz konusu masrafların yer aldığı rayiç cetveli ile keşif varakasının ayrıntıları için bkz., BOA., DH.MB.HPS. 16/30, lef 2-2 (29 Mayıs 1335/29 Mayıs 1919).

⁵⁸ Emine Gümüşsoy, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. XX, (Aralık 2014), s. 225.

⁵⁹ Ali Karaca, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", *Hapishane Kitabı*, Edt: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yay., İstanbul 2010, s. 156.

yazışmalar başlatılmıştır. Bu yazışmalar süresince ve inşaatın bitimine kadar aylık 40 kuruşa bir yer kiralanması ve 150 kuruş maaşla bir de kadın gardiyan tayin edilmesi öngörülmüştür. Böylece ihtiyaç duyulacak aylık toplam 190 kuruşun Ankara vilayeti muvazenesinde mevkuf 200 kuruştan sarf olunması Kırşehir mutasarrıflığından, Ankara valiliğine, valilikten Dahiliye Nezareti'ne, Nezaret'ten de Sadaret'e yapılan yazışmalarda konu edilmiştir. Hapishanenin inşa masrafı da, 1898 senesi muvazene ve umum havalenamesine dahil edilmek üzere 153.929 kuruş olarak tespit edilmiş⁶⁰ ve birkaç ay içerisinde padişahın tensibine sunulurak onay alınmış⁶¹, daha sonra vilayete gönderilen buyruldu ile kiranın başlangıç tarihi ve gardiyanın göreve başlama tarihlerinin bildirilmesi talep edilmiştir⁶².

Kadın hapishanesinin inşaatının ne zamana kadar sürdüğü ve ne zaman bitirildiği hakkında belgelerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak 5 Kânûn-ı sâni 1332 (18 Ocak 1917) tarihli keşif varakası ve rayiç cetvellerinden anlaşıldığı kadarıyla aradan geçen 18 yıl içerisinde kadınlara mahsus bir hapishanenin inşa edildiği ve zamanla tamire muhtaç bir hale geldiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu belgelerde belirtilen masraf dökümünden anlaşıldığı kadarıyla hapishanenin giriş ve direklerinin tamiri için inşaat malzemesi ve işçilik dahil 563 kuruş 50 santim keşif bedeli belirlenmiş, bu meblağ sonradan mahalli rayiç fiyatı itibarıyla 366 kuruş 27 santime indirgenmiştir⁶³.

D. HAPİSHANE GÖREVLİLERİ VE SUİSTİMALLER

1880 Nizamnamesinin 9. maddesine göre hapishanelerde, icabına göre bir müdür, bir başkatip, ihtiyaç nispetinde katip, bir başgardiyan, yine ihtiyaca cevap verebilecek kadar gardiyan, tabip, çamaşırcı, ihtiyaç ölçüsünde hastane hademesi ve her hapishane için bir aşçı ve bir imam ve gayrimüslimler için ayrıca din adamı ve kadın hapishaneleri için de kadın gardiyanlar bulunması icap etmekte idi⁶⁴.

Kırşehir hapishanesi görevlileri ise, belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla bir müdür, başgardiyan ve gardiyanlar ile hapishanenin güvenliğinden sorumlu zaptiyelerden oluşmaktaydı. Bu görevliler haricinde nizamnamede belirtilen diğer görevlilerin mevcudiyetine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mevcut görevlilerin sayıları da tam olarak bilinmemekle birlikte, 1899 yılı itibarıyla hapishanede bir müdür, birisi münhal olmak üzere altı gardiyan ve hapishanenin muhafazasından sorumlu sekiz jandarma görev yapmakta idi⁶⁵.

Hapishanede görev yapmış olan müdürlerden bazılarının isimleri ve görevde buldukları tarihler şu şekildedir:

⁶⁰ BOA., ŞD. 1347/13, lef 3 (21 Teşrin-i evvel 1314/2 Kasım 1898); BOA., ŞD. 1347/13, lef 5 (7 Temmuz 1314/19 Temmuz 1898); BOA., İ.DH. 1360/30, lef 1 (16 Teşrin-i sâni 1314/28 Kasım 1898); BOA., İ.DH. 1360/30, lef 2-1 (1 Kânûn-ı evvel 1314/13 Aralık 1898).

⁶¹ BOA., BEO. 1247/93465, lef 1 (1 Kânûn-ı evvel 1314/13 Aralık 1898).

⁶² BOA., DH.MKT. 2169/116, lef 1 (13 Şubat 1314/25 Şubat 1899).

⁶³ BOA., DH.MB.HPS. 158/32, lef 1. Tamirat için gerekli malzemenin nev'i ve yapılacak masrafların teferruatını içeren keşif evrakı ve rayiç çetveli için bkz., BOA., DH.MB.HPS. 158/32, lef 1-2 (5 Kânûn-ı sâni 1332/18 Ocak 1917).

⁶⁴ Kurtuluş Demirkol, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2012, s. 70.

⁶⁵ BOA., DH.MKT. 2177/12, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899); BOA., ŞD. 2692/8, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899).

Akif Efendi: 1882-1883⁶⁶

Halil Efendi: 1882-1883⁶⁷

Ali Nafi Efendi: 1898-1899⁶⁸

Ahmet Besim Efendi: 1906'dan önce⁶⁹

Hapishane müdürünün maaşı 1898-1899 yılı itibarıyla aylık 350 kuruş⁷⁰, aynı dönemde bir erkek gardiyanın maaşı 158 kuruş⁷¹, bir kadın gardiyanın maaşı da 150 kuruş idi⁷².

Hapishane görevlileriyle ilgili olarak belgelerde çok fazla bilgi olmamakla birlikte gardiyan ve zaptiyelerin birtakım suistimallerini konu edinen belgelerden bazı bilgiler elde edebilmekteyiz. Bu belgelerden birkaçında, hapishanede görevli gardiyanların ve muhafazaya memur zaptiyelerin alışkanlık derecesinde görevlerini suistimal ettikleri, yerli halktan başgardiyanlığa getirilenlerin de bu tür suistimallere göz yumduklarından bahsedilerek bu vaziyetin ıslahı için dürüstlüğü ve namusluluğu ile tanınan Çerkes Ali Nafi Efendi'nin hapishane müdürlüğüne tayin edildiği ifade edilmektedir. Ali Nafi Efendi'ye, münhal bulunan bir gardiyanlık maaşının başgardiyan maaşına ilavesiyle, aylık 350 kuruş maaş tahsis edilmiştir⁷³.

Zaman zaman hapishanede olaylar çıkmakta, çıkan bu olaylarda hapishane personelinin suistimali ile birlikte bazen hapishanenin güvenliğinde görevli askerlerin yetersizlikleri ve komutanların tutumları da etkili olmaktadır. Nitekim, Temmuz-Ağustos 1322 (Temmuz-Ağustos 1906) tarihli birkaç belgede zikredilen bir yaralama hadisesi ve akabinde cereyan eden olaylar bu hususa örnek teşkil etmektedir: Kırşehir hapishanesindeki katil suçlularından birisi gardiyan Halil'i kama ile kolundan yaralamış ve Yüzbaşı Emin Efendi'ye hücum etmiş, beraberindeki dokuz kişi de gürültü ve şamata ile zabıta dairesinin pencerelerini taşlamışlardır. Bu olay üzerine hapishanede kesici aletler bulunduğu şüphesiyle koğuşlarda arama yapmak gereği duyulmuş, ancak 300'den fazla mahpusun bulunduğu hapishanenin muhafazasında görevli olan 8 jandarma yeterli olmadığı için mevki kumandanı Miralay Ali Rıza Bey'den takviye kuvvet talep edilmiştir. Ancak Ali Rıza Bey, bu talebe cevap vermediği gibi hapishaneye gelerek erkan-ı hükümet, zabıtlar ve askerlerin önünde mutasarrıfa hakaret etmiş ve yapılan aramada 3 koğuşta 8 parça kesici alet bulunmasına rağmen, yoklama yapılmasına karşı çıkmıştır. Kayserili olan Ali Rıza Bey'in bu tavrının, aslında Kayseri'den Kırşehir

⁶⁶ *Ankara Vilayeti Salnamesi*, H. 1300 (11. Defa, İstanbul 1300), s. 24.

⁶⁷ *Ankara Vilayeti Salnamesi*, H. 1300 (11. Defa, İstanbul 1300), s. 36.

⁶⁸ BOA., DH.MKT. 2152/134, lef 1 (14 Kânûn-ı evvel 1314/26 Aralık 1898).

⁶⁹ BOA., DH.MKT. 1135/28, lef 1-2 (5 Kânûn-ı evvel 1322/18 Aralık 1906).

⁷⁰ BOA., DH.MKT. 2177/12, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899); BOA., DH.MKT. 2152/134, lef 1 (14 Kânûn-ı evvel 1314/26 Aralık 1898); BOA., DH.MKT. 2211/126, lef 1 (5 Haziran 1315/17 Haziran 1899); BOA., ŞD 2692/8, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899).

⁷¹ BOA., DH.MKT. 2177/12, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899); BOA., ŞD 2692/8, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899). Belgelerde 6 gardiyanın toplam maaşı= 950 kuruş olarak verilmiş olup, buna göre bir gardiyanın maaşı 158,3 kuruşa tekabül etmektedir.

⁷² BOA., ŞD. 1347/13, lef 3 (21 Teşrîn-i evvel 1314/2 Kasım 1898); BOA., ŞD. 1347/13, lef 5 (7 Temmuz 1314/19 Temmuz 1898); BOA., BEO. 1247/93465, lef 1 (1 Kânûn-ı evvel 1314/13 Aralık 1898).

⁷³ BOA., DH.MKT. 2152/134, lef 1 (14 Kânûn-ı evvel 1314/26 Aralık 1898); BOA., DH.MKT. 2177/12, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899); BOA., ŞD. 2692/8, lef 1 (1 Mart 1315/13 Mart 1899); BOA., DH.MKT. 2211/126, lef 1 (5 Haziran 1315/17 Haziran 1899).

hapishanesine nakil olunan ve daha önceden kendisinin nüfuz ve iltimasıyla serbest bırakılan 3 hemşehrisinin işledikleri vukuat üzerine tekrar tutuklanmalarına karşı gösterdiği tepkiden kaynaklandığı anlaşılmaktadır⁷⁴. Ali Rıza Bey'in "sıfat-ı sadâkat ve ubûdiyyete ve şeref-i askeriyeye" uygun olmayan bu davranış ve tavırları dolayısı ile Kırşehir'de artık görevine devam etmesinin uygun olmayacağı ve bu hususta gereğinin yapılması Ankara valiliğinden çekilen şifre telgraflarla Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir⁷⁵. Yapılan aramalarda koğuşlarda kesici alet bulunması ve mahkumların bazı nüfuz sahibi kimseler tarafından himaye edilmesi, hapishanenin yönetimi ve güvenliği ile ilgili bir takım zaaf ve suistimallerin olduğunu göstermektedir.

E. MAHKUMLAR VE TUTUKLULAR

1. Sayısal Durumları ve Suçlara Göre Dağılımları

Kırşehir hapishanesindeki mahkumların sayısal durumlarını genellikle hapishanedeki mahpus sayısının fazlalığı dolayısıyla hasıl olan fiziki yetersizlikler ile sıhhi ve güvenlik sorunlarının konu edildiği belgelerde belirtilen rakamlardan tespit edebilmekteyiz. Buna göre hapishanede 1890 Kasımında en az 150⁷⁶, 1896 Eylülünde 170 mahpus mevcuttu⁷⁷.

1897 senesi sonları ile 1898 senesi başlarında ise hapishanede 130 mahpus mevcut idi. Ancak ceza mahkemesince mahkumiyetleri onaylanmış 644 mahkumun daha hapsedilmesi icap etmesine rağmen hapishanenin sağlık kurallarına uygun olmaması ve darlığı dolayısı ile bu mümkün olamamıştır. Bunun için uygun bir bina kiralanması düşünülmüştür⁷⁸. Bu 644 mahkumun kahir ekseriyeti katil, hırsızlık, yaralama, teşhir-i silah suçlarından oluşmakta idi. Yüzde on nispetinde fı'1-i şeni' gibi davranışlardan mahkum olanlar vardı. Politik suçlu yoktu. Çok azı da gayrimüslim idi⁷⁹.

1906 Temmuz-Ağustosunda hapishanede mevcut mahpus sayısı 300'den fazla idi⁸⁰.

1914 yılı başlarında hapishane, 250 kişiyi bile istiab edemeyecek bir halde iken 400 ve hatta daha fazla tutuklu bulunmakta idi⁸¹.

Daha sonraki tarihlerde hapishanede mevcut mahkum ve tutukluların sayılarını yoklama cetvellerinden öğrenebilmekteyiz. Her senenin birbirini takip eden 4 ayı sonunda Mart, Temmuz ve Teşrinisani aylarının 1. gününde yapılarak Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 4 aylık yoklama cetvellerinde mahkum ve tutukluların sayısı ile birlikte, cinsiyetleri ve suç türleri de belirtilmektedir⁸².

⁷⁴ BOA., DH.TMIK.M. 228/46, lef 1 (24 Temmuz 1322/6 Ağustos 1906); BOA., DH.TMIK.M. 228/46, lef 1-2 (24 Temmuz 1322/6 Ağustos 1906).

⁷⁵ BOA., DH.ŞFR. 368/72, lef 1-5 (24 Temmuz 1322/6 Ağustos 1906); BOA., DH.ŞFR. 368/72, lef 1-6 (24 Temmuz 1322/6 Ağustos 1906).

⁷⁶ BOA., ŞD. 1340/68, lef 3 (20 Teşrin-i evvel 1306/1 Kasım 1890).

⁷⁷ BOA., ŞD. 1345/6, lef 3 (4 Eylül 1312/16 Eylül 1896).

⁷⁸ BOA., DH.TMIK.M. 46/90, lef 3-1 (2 Kânûn-ı evvel 1313/14 Aralık 1897).

⁷⁹ BOA., DH.TMIK.M. 46/90, lef 6-1 (29 Kânûn-ı evvel 1313/10 Ocak 1898).

⁸⁰ BOA., DH.TMIK.M. 228/46, lef 2-2 (5 Ağustos 1322/18 Ağustos 1906); BOA., DH.ŞFR. 368/72, lef 1 (24 Temmuz 1322/6 Ağustos 1906).

⁸¹ BOA., DH.MB.HPS. 43/43, lef 2-1 (28 Kânûn-ı evvel 1329/10 Ocak 1914).

⁸² BOA., DH.MB.HPS.M. 30/90, lef 4-1(1 Teşrin-i sâni 1331/14 Kasım 1915).

Kırşehir hapishanesinin R. 1331 (M. 1915) yılı ikinci 4 aylık yoklama cetveline göre cinayet⁸³ suçundan 36'sı erkek, 4'ü kadın olmak üzere 40 tutuklu; 60'ı erkek, 3'ü kadın olmak üzere 63 mahkum vardı. Cünha⁸⁴ suçundan 12'si erkek, 4'ü kadın toplam 16 mahkum bulunmaktaydı. Kabahat⁸⁵ suçlusu yoktu. Mezkur tarihte erkek ve kadın toplam 119 tutuklu ve mahkum mevcuttu⁸⁶. Bunu bir tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 2: Kırşehir hapishanesinin R.1331 (M. 1915) yılı ikinci 4 aylık yoklama cetveli

Suç türü	Tutuklular			Mahkumlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	36	4	40	60	3	63
Cünha	-	-	-	12	4	16
Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	36	4	40	72	7	79
GENEL TOPLAM: 119						

Kırşehir hapishanesinin R. 1331 (M. 1915) yılı üçüncü 4 aylık yoklama cetveline göre ise cinayet suçundan 38'i erkek, 5'i kadın olmak üzere 43 tutuklu; 64'ü erkek, 5'i kadın olmak üzere 69 mahkum vardı. Cünha suçundan 15'i erkek, 6'sı kadın toplam 21 mahkum bulunmaktaydı. Kabahat suçlusu yoktu. Mezkur tarihte erkek ve kadın toplam 133 tutuklu ve mahkum mevcuttu⁸⁷. Bunu bir tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 3: Kırşehir hapishanesinin R.1331 (M. 1915) yılı üçüncü 4 aylık yoklama cetveli

Suç türü	Tutuklular			Mahkumlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	38	5	43	64	5	69
Cünha	-	-	-	15	6	21
Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	38	5	43	79	11	90
GENEL TOPLAM: 133						

1916 Temmuzunda, yani yukarıdaki tarihten yaklaşık 4 ay sonra hapishanedeki mahpus sayısının artarak 206'nın üzerine çıktığı anlaşılmaktadır⁸⁸.

1917 yılı Nisan ayı itibariyle Kırşehir hapishanesinde mevcut erkek ve kadın mahkumlar içerisinde 18 yaşından küçük olan 6 mahkum mevcuttu⁸⁹. Kaç tanesinin erkek, kaç

⁸³ Cinayet: idam, sürekli veya geçici küreğe konmak, kalebentlik, sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten men ve medenî haklardan mahrumiyet cezalarını gerektiren suçlardır. Bkz., *Düstür*, 1. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 537, (1. Kısım, 3. Madde).

⁸⁴ Cünha: bir haftadan fazla hapis, geçici sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezasını gerektiren suçlardır. Bkz., *Düstür*, 1. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 537, (1. Kısım 4. Madde)

⁸⁵ Kabahat: 24 saatten 1 haftaya kadar hapis ve 100 kuruşa kadar para cezasını gerektiren suçlardır. Bkz., *Düstür*, 1. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 537, (1. Kısım 5. Madde).

⁸⁶ BOA., DH.MB.HPS.M. 30/90, lef 5-1 (1 Teşrin-i sâni 1331/14 Kasım 1915).

⁸⁷ BOA., DH.MB.HPS.M. 30/90, lef 41-1 (1 Mart 1332/14 Mart 1916).

⁸⁸ BOA., DH.MB.HPS. 12/6, lef 2-1 (7 Temmuz 1332/20 Temmuz 1916).

⁸⁹ BOA., DH.MB.HPS. 159/2, lef 2-1 (4 Nisan 1333/4 Nisan 1917); BOA., DH.MB.HPS. 159/2, lef 3-1 (4 Nisan 1333/4 Nisan 1917).

tanisinin kız olduğu belirtilmeyen bu mahkumların mahkumiyet ve baki kalan mahkumiyet süreleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4: Kırşehir hapishanesinde 1917 yılı Nisan ayı itibarıyla 18 yaşından küçük mahkumların mahkumiyet ve baki müddetleri

Mahkum sayısı	Kalan mahkumiyet süresi			Mahkumiyet süresi		
	Yıl	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün
1	0		10	0	0	18
1	0	1	0	0	4	0
1	0	8	0	1	3	0
1	0	11	0	1	6	0
1	0	8	0	4	9	0
1	0	8	0	1	6	0

2. İaşe Temini

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'daki birçok ülkede mahkumlara tayinat olarak sadece su ve ekmek veriliyordu. Bu tayinat İstanbul'da kişi başı iki somun ekmek, taşrada ise yarım somun ekmektir⁹⁰. Mahkumlara yeteri kadar gıda verilmediği için dışarıdan yapılacak yardımlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Mahkumların ihtiyaçları aileleri, arkadaşları veya dini kurumlar tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Müslüman mahkumlara hayır sahipleri ve vakıflar, Hıristiyan mahkumlara da kiliseler tarafından yardım edilmiştir. Ayrıca parası olan mahkumlar hapishane bakkallarından da alış-veriş yapabiliyorlardı⁹¹.

Mahkumların iaşesinin temin edilmesi hem XIX. yüzyılın sonlarında hem de XX. yüzyıl başlarında hapishanelerin çözüm bekleyen sorunlarından birisi idi⁹². 1880 Nizamnamesinin 53. maddesinde tutuklu ve mahkumlara her gün 300 dirhemlik bir çift ekmek ve mahkumlara ayrıca belirli miktarda çorba, hamile olanlarla, emzikli çocuğu olanlara daha fazla miktarda olmak suretiyle, Ramazan'a mahsus olmak üzere imsakiye ve iftariye de verileceği, Müslüman olmayan mahkumlara perhiz gününde de bu şekilde muamele yapılacağı, tutukluların ihtiyaçlarını kendi paralarıyla dışarıdan da temin edebilecekleri belirtilmiştir⁹³.

Mezkur Nizamnamenin 54. maddesi gereğince mahpuslar içerisinde yiyeceklerini kendisi tedarik edebilenlerin hapishane tayini almaya hakları olmamakla birlikte muhtaç

⁹⁰ Taşra hapishanelerinde de mahkumlara verilen ekmek miktarları arasında fark olabilmekteydi. Mesela 1917 yılında Bursa hapishanesinde mahkum başına günlük yarım kıyye (= 641 gr.) ekmek verilirken, aynı tarihte Eskişehir hapishanesinde 450 gr.; Karahisar-ı Sahib hapishanesinde 300 dirhem (= 962 gr.) ekmek verilmekteydi. Bkz., Halim Demiryürek, "Hüdavendigar Vilayetinde Hapishaneler ve Mahpuslar (1914-1917)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, (Şubat 2016), s. 553, 557, 558.

⁹¹ Demirkol, *a.g.tez.*, s. 28, 29.

⁹² Nitekim, XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerine yaptığı geziler neticesinde 30 kadar şehrin hapishane izlenimlerini gazetede yayımlayan Tanin muhabiri Ahmet Şerif, hapishanelerin iaşe sıkıntılarına dikkat çekmiş ve gittiği her yerde mahkumların açlıktan şikâyet ettiklerini, bunun da mahallî idarecilerin hapishaneler için yeterli miktarda ödenek ayırmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bkz., Gazel, *a.g.m.*, s. 149.

⁹³ Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 80.

durumda olanların tayinatı devlet tarafından karşılanmak durumunda idi⁹⁴. Ancak yapılan teftişlerde bu hususta da sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Kırşehir hapishanesinde tayinat olarak sadece ekmek verilmekte idi. Hatta bazen onun da düzenli olarak verilemediği anlaşılmaktadır⁹⁵. Nitekim Kırşehir Gurebâ Hastahânesi Sertebâbeti'nden çekilen bir telgrafnamede belirtildiği üzere hastalara bile sadece yavan ekmekten başka bir şey verilmiyordu⁹⁶. Hatta o kadar ki, mahkumların açlıktan ölmektense her türlü tehlikeyi göze alarak kaçmaya yeltendikleri dahi iddia edilmekteydi⁹⁷.

3. Hastalık ve Sağlık Şartlarının Yetersizliği

Kırşehir hapishanesinde bulunan mahkumların maruz kaldığı en önemli sorunlardan birisi de sağlık sorunları idi. Hapishanenin aşırı derecede kalabalık olması, rutubet ve havasızlık, yatak, yorgan ve elbise yetersizliği, yetersiz beslenme gibi olumsuzluklar bir takım bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarmakta idi. Her ne kadar hasta mahkumlar diğerlerinden tecrid edilmeye çalışılmış ise de yukarıda zikredilen olumsuzluklardan dolayı bu pek mümkün olamamıştır. Hastalığın imhası için zaman zaman tahsisat talep edilmiş olmasına rağmen bu da yeterli olmamıştır⁹⁸.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulmaya başlanan Osmanlı hapishanelerinde sağlık şartların iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler, 1880 Nizamnamesi'nde yer almıştır. Buna göre, her hapishanede bir hastane binası ya da en azından hasta odasının bulunması planlanmıştır⁹⁹.

Bu meyanda Kırşehir hapishanesinin yakınında mahkumlara mahsus bir hastane inşası düşünülmüş ise de bunun 40.000 kuruş gibi büyük bir meblağa mal olacağı dikkate alınarak vaz geçilmiştir. Zaten yeni yapılacak hapishane dahilinde bir de hastane bulunacağından ayrıyeten bir hastane inşasına gerek görülmemiştir¹⁰⁰. Ancak, tedavi amacıyla tahsis edilen bir odanın oldukça müzdehim durumda olan hapishaneye kifayet etmediği anlaşılmaktadır. Hummâ-yı tifoidi gibi bulaşıcı hastalıklar nedeniyle pek çok mahkumun hayatını kaybetmesi üzerine hafif suçluların başka bir yere sevk edilmeleri gibi bir takım çözüm yolları ortaya konulmuştur¹⁰¹. Tutukluların tedavi için başka yerlere nakil edilmelerinin firarlara sebep olduğu yönünde bazı iddialar ortaya atılmış ise de¹⁰², Ankara vilayetinden bu konuda yapılan açıklamalarla

⁹⁴ BOA., DH.TMIK.S. 50/41, lef 1 (20 Teşrin-i evvel 1319/2 Kasım 1903).

⁹⁵ BOA., DH.MKT. 597/43, lef 1 (19 Eylül 1318/2 Ekim 1902). Belgelerde, verilen ekmeğin miktarı belirtilmemiştir.

⁹⁶ BOA., DH.MB.HPS. 98/40, lef 2-1 (30 Kânûn-ı sâni 1335/30 Ocak 1919).

⁹⁷ BOA., DH.MB.HPS. 157/68, lef 5-1 (17 Şubat 1334/17 Şubat 1918).

⁹⁸ BOA., DH.MB.HPS. 98/40, lef 2-1 (30 Kânûn-ı sâni 1335/30 Ocak 1919). Nitekim, 8 Şubat 1330 (21 Şubat 1915)'da Kırşehir hapishanesinde bulunan mahbûsün ve mevkûfin hastalarının ilaç masrafı olarak 3554 kuruşluk tahsisat talep edilmiştir. Bkz., BOA., DH.MB.HPS. 58/24, lef 2-1. 30 Kânûn-ı sâni 1335 (30 Ocak 1919) tarihinde Sıhhiye Nazır Vekili namına Sıhhiye Müdür-i Umumisi tarafından "mühim ve gayet müsta'celdir" ibaresiyle Dahiliyye Nezareti'ne gönderilen bir belgede hapishanede zuhur eden bulaşıcı hastalığın bertaraf edilmesi için Müdürîn-i Umûmiyye Emrâz-ı Sâriye tahsisatından ödenen 20000 kuruşla beraber Habshâneler veya İdâre-i Husûsiyye'nin Mebânî-i Hayriyye Faslından da kafi miktarda tahsisat yapılması talep olunmuştur. Bkz., BOA., DH.MB.HPS. 98/40, lef 2-1.

⁹⁹ Ayşe Özdemir Kızıllan, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İsparta 2011, s. 94.

¹⁰⁰ Bkz., BOA., DH.TMIK.S. 7/114, lef 1 (3 Mart 1313/15 Mart 1897).

¹⁰¹ BOA., DH.MB.HPS. 146/61, lef 1 (17 Eylül 1328/30 Eylül 1912).

¹⁰² BOA., DH.MKT. 2036/26, lef 1 (16 Kânûn-ı evvel 1308/28 Aralık 1892).

hapishanede hastane olmamakla birlikte tahsis edilen bir odada tutukluların tedavisinin yapıldığı beyan edilerek, bu sebepten mütevellid firar iddiaları tekzip edilmiştir¹⁰³.

Kırşehir Hükümet Tabibliği'nin 7 Temmuz 1332 (20 Temmuz 1916) tarihli raporunda, hapishanenin sağlık koşullarının uygun olmadığı ve bunun için alınması gereken tedbirler konu edilmiştir. Söz konusu raporda, hapishanenin 1.690 metreküp 500 desimetreküp hacminde olmasına rağmen mahkum sayısının kalabalıklığı karşısında koşullarda kişi başına düşen hava miktarının çok az olduğu belirtilerek, sağlık koşullarına daha uygun bir hale getirilebilmesi için bazı cephelerinde yeni pencereler açılması öngörülmüştür. Bunun için binanın sokağa nazır doğu cephesindeki avluya bakan pencereleri gibi birkaç pencere daha açılmak suretiyle koşulların sık sık havalandırılmasının mümkün olabileceği ifade edilmiştir¹⁰⁴.

4. Nakil

Osmanlı Devleti, izdiham, hastalık gibi nedenlerle ve bazen de asayışı bozdukları gerekçesiyle mahkum ve tutukluların hapishaneler arasında yer değiştirmelerine karar vermiştir¹⁰⁵. Bu bağlamda çevre hapishanelerden Kırşehir hapishanesine, Kırşehir hapishanesinden de diğerlerine zaman zaman mahkum ve tutukluların nakledilmeleri düşünülmüştür. Mesela Ankara valiliğinden, Dahiliye Nezareti'ne çekilen bir telgrafta Çorum hapishanesinde mahkumların yatacak yer dahi bulamayarak sabahlara kadar feryad u figan ettiği belirtilerek bu izdihamın bertaraf edilmesi için mahkumiyetleri kesinleşenlerden 40 mahkumun bir an evvel, nispeten daha muntazam ve sağlık şartları daha uygun olan, Kırşehir hapishanesine nakledilmeleri ifade edilmiş fakat Çorum hapishanesinde bulaşıcı hastalıkların zuhur ve devam ediyor olması münasebetiyle bu 40 mahpusun Kırşehir hapishanesine nakledilmesi sakıncalı görülerek kürek merkezlerine gönderilmeleri öngörülmüştür¹⁰⁶. Ancak telgrafa verilen cevapta kürek merkezlerinin hiç birisinde de boş yer olmadığı için Kırşehir yahut Ankara vilayeti dahilinde bir hapishaneye gönderilmelerinin uygun olacağı ifade edilmiştir¹⁰⁷.

1913-1914 yıllarında Kırşehir hapishanesinin 250 kişiyi bile kaldıramayacak durumda olmasına rağmen kapasitesinin çok üzerinde bazen 400 bazen daha da fazla mahkuma ev sahipliği yapması, sağlık koşulları uygun olmadığından bulaşıcı hastalıkların artması, buna mukabil hastaların tedavisi için hastanesinin bulunmaması gibi sebeplerden dolayı bazı mahkumların başka hapishanelere nakledilmeleri gündeme gelmiştir. Ayrıca kürek mahallerinin doluluğu dolayısıyla uzun süredir Kırşehir hapishanesinde kalan muvakkat ve müebbed kürek cezası mahkumların hafif cezalı mahkumlarla aynı koşu kalarak onların ahlaklarına kötü tesir etmeleri de sakıncalı görülmüştür¹⁰⁸. Bu sıralarda Ankara vilayeti merkez ve merkeze bağlı liva hapishaneleri de aynı izdihamlı durumla karşı karşıyadır. Bilhassa Trablusgarb harbi dolayısı ile Bodrum hapishanesinden Ankara hapishanesine nakledilen mahpuslar izdihamı daha da artırdığından Kırşehir hapishanesinden Ankara vilayeti dahilindeki diğer hapishanelere de nakil yapılamamıştır¹⁰⁹. Bunun üzerine Kırşehir hapishanesinden 100 kadar cinayet suçlusunun Sinop

¹⁰³ BOA., DH.MKT. 7/66, lef 1-2 (20 Mart 1309/1 Nisan 1893); BOA., DH.MKT. 7/66, lef 2-1 (24 Şubat 1308/8 Mart 1893).

¹⁰⁴ BOA., DH.MB.HPS. 12/6, lef 2-1 (7 Temmuz 1332/20 Temmuz 1916).

¹⁰⁵ Gümüüşsoy, a.g.m., s. 235.

¹⁰⁶ BOA., DH.MKT. 2724/29, lef 1-2 (14 Kânûn-ı sâni 1324/27 Ocak 1909).

¹⁰⁷ BOA., DH.MKT. 2724/29, lef 2-1 (18 Kânûn-ı sâni 1324/31 Ocak 1909).

¹⁰⁸ BOA., DH.MB.HPS. 43/43, lef 2-1 (28 Kânûn-ı evvel 1329/10 Ocak 1914).

¹⁰⁹ BOA., DH.MB.HPS. 43/43, lef 5-1 (13 Mart 1330/26 Mart 1914).

ve diğer bazı şehirlere gönderilmesi düşünülmüştür¹¹⁰. Ancak “... bi'l-umûm habshâneler memlû ve müzdehim bulunmasına binâen bir yerden diğer habshâneye mahbûs nakline Adliyye Nezâret-i Celîlesi'nce muvâfakat idilmediğinden” mezkur suçluların nakline izin verilmemiş, Ankara vilayetince de lüzum görülürse münasip bir bina kiralanarak mezkur mahkumların oraya taşınabileceği beyan olunmuştur¹¹¹.

5. Firar Teşebbüsleri

Kırşehir hapishanesinden zaman zaman firar girişimleri de olmuştur. Hapishanenin fiziki ve sıhhi bakımdan olumsuz şartları, görevlilerin ihmalleri ve yeterli güvenlik önlemlerinin alınmaması bu girişimlerin sebepleri olarak görülmektedir.

Hapishanenin tamir veya yeniden inşası gerekçeleri içerisinde mahkumların kolayca firar edebilecekleri bir durumda olmasının sık sık gündeme getirilmesi, firar olaylarında bilhassa fiziki şartların yetersizliğinin etkili olduğunu göstermektedir. Koğuş zeminlerinin ahşap, duvarlarının kerpiç olması, mahkumların tünel kazarak veya duvar delerek kolaylıkla firar edebilmelerine imkan sağlamaktaydı. Nitekim, 15 Kânûn-ı evvel 1328 (28 Aralık 1912) tarihli bir belgede harap ve tamire muhtaç bir durumda olan Kırşehir hapishanesinin bu durumundan istifade eden mahpusların koğuş tahtalarını sökerek zeminden 1,5 arşın toprak kazmak suretiyle firara teşebbüs ettikleri ifade edilmektedir¹¹². 29 Nisan 1328 (12 Mayıs 1912) tarihli bir başka belgede gece saatlerinde üç mahkumun 2 numaralı koğuşun duvarından başlayıp askeri depo önüne kadar uzanan uzunca bir tünel kazmak suretiyle kaçmaya çalıştıkları, nöbetçi gardiyan tarafından vaziyetin anlaşılması üzerine gönderilen jandarmalar tarafından tünelin açıldığı yerden ateş edilmesi sonucu bir firarının öldürüldüğü, diğer ikisinin ise takibe alındığı belirtilmektedir¹¹³. Her iki olayda da her ne kadar bu firarlarda hapishanenin fiziki olumsuzlukları gerekçe olarak gösterilmekte ise de aslında “uzun bir lağım açmak gibi oldukça azim bir ameliyâtın icrâsıyla mahbûsînin firârına meydan virilmesi mezkûr habshâne me'mûrîn ve müstahdemînin adem-i takayyüdlerinden” kaynaklandığı anlaşılarak gerekli kanuni takibatın yapılması ve sorumluların emsaline ibret olacak surette cezalandırılmaları öngörülmüştür¹¹⁴.

Yukarıda da ifade edildiği üzere hapishane duvarlarının kerpiçten yapılmış olması dolayısı ile mahkumlar kolaylıkla duvarları delerek kaçabilmekteydi. Nitekim 22 Mayıs 1334 (22 Mayıs 1918) tarihinde Keskin kazasının Seyyid karyesinden cinayetle mahkum Araboğlu Salih ve Çayköy karyesinden Katrancıoğlu Hasan ve Nefs-i kebîr karyesinden Molla Ömeroğlu Hakkı, Kırşehir'in Yenice mahallesinde mukim Kelkit'in Bandırma karyesinden 15 seneye mahkum İsmail oğlu Nazım ve Kayabaşı mahallesinden cünha ile mahkum Erzincan'ın Beşiktaş karyesinden Ahmed oğlu Sıddık ve Mecidiye kazasının Hacı Ahmedli karyesinden 15 seneye mahkum Eyüb oğlu Abdullah, hapishanenin çamaşırhane duvarını delerek firar etmişlerdir. Yapılan takibatta Ahmed oğlu Sıddık yakalanmış, nöbetçilerle diğer sorumlular hakkında kanuni takibata başlanmıştır¹¹⁵.

¹¹⁰ BOA., DH.MB.HPS. 43/43, lef 2-1 (28 Kânûn-ı evvel 1329/10 Ocak 1914).

¹¹¹ BOA., DH.MB.HPS. 43/43, lef 1-1 (12 Kânûn-ı sâni 1329/25 Ocak 1914).

¹¹² BOA., DH.MB.HPS. 3/49, lef 5-1.

¹¹³ BOA., DH.MB.HPS. 101/11, lef 2-1.

¹¹⁴ BOA., DH.MB.HPS. 101/11, lef 1-1 (5 Mayıs 1328/18 Mayıs 1912).

¹¹⁵ BOA., DH.EUM. 6.Şb. 38/24, lef 1 (27 Mayıs 1334/27 Mayıs 1918).

22 Kânûn-ı evvel 1334 (22 Aralık 1918) tarihinde Dahiliye Nezareti Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan "bi'l-umûm vilâyet ve elviye-i gayr-ı mülhika ile alay ve tabur kumandanlıkları"na gönderilen umumi tebligatta, bu tarihlerde hapishanelerden firar hadiselerinin son derecede arttığına dikkat çekilmiş ve bunun için terhis münasebetiyle jandarma mevcudunun azalması sebep olarak gösterilmiştir¹¹⁶. Ancak yine mezkur kumandanlıktan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 25 Şubat 1334 (25 Şubat 1918) tarihli bir başka belgede hapishanelerin muhafazası ve mahpusların firarına meydan verilmemesi jandarmanın öncelikli vazifesi olmakla birlikte, jandarmanın hapishanelerin sadece haricen muhafazasına memur olup, iç işlerine müdahil olmalarının yasak olduğu, firara sebep olan amillerin ise genellikle hapishane ittihaz edilen binaların uygun şartlarda olmamasından ve hapishanenin iç işlerinden sorumlu olanların kayıtsızlığından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ayrıca jandarma ve umum kumandanlıkça alınabilecek tedbirin ancak dışarıdan hapishaneyi muhafaza edebilmek ve firara sebep olanların cezalandırılmasından ibaret olabileceği beyan edilerek firara sebep teşkil eden asıl amillerin nazar-ı dikkate alınarak ona göre etkin tedbirler alınmasının gerekliliği beyan edilmiştir¹¹⁷.

17 Şubat 1334 (17 Şubat 1918) tarihli Konya Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderilen bir şifre telgrafta ise, aslında firar hadiselerinin temel sebebinin jandarmanın yetersizliğinden değil, mahpusların istihkaklarının yetersiz olması ve hasta olanların tedavilerine ihtimam gösterilmeyerek ilaç verilmemesi, süt yerine su ile tedavi edilmeleri gibi şeyler olduğu; dolayısıyla mahpusların açlıktan ve bakımsızlıktan ölmektense her türlü tehlikeyi göze alarak kaçmaya yeltenmelerinin kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. Ayrıca mahpusların hareketini görebilmek için gerekli gaz yağının bulunmamasının da firarlarda etken olduğu ifade edilmektedir¹¹⁸.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde başlangıçta çok yaygın bir ceza yöntemi olmayan hapis cezası, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum, zaten içeride ve dışarıda sıkıntılı bir süreç yaşayan Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul edecek yeni bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Başta mekansal yetersizlikler olmak üzere, olumsuz sağlık koşulları, iâşe sıkıntısı ve güvenlik tedbirlerinin yetersizliği gibi sorunlar, ülke genelindeki hemen hemen bütün hapishanelerin çözüm bekleyen ortak sorunları olmuştur. Bu sorunların çözülmesi için ıslahat çalışmalarına başlanmış, bu bağlamda Avrupa'daki uygulamalar da dikkate alınarak bazı nizamnameler çıkartılarak uygulanmaya çalışılmıştır.

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Kırşehir hapishanesi de yukarıda bahsedilen olumsuzlukların yaşandığı bir hapishane olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk bilgilerine 1873 yılından itibaren rastladığımız hapishanenin daha önceki tarihlerde de mevcut olduğu ancak, talebi karşılayamayacak bir durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Üzeri toprak damlı ve duvarları kerpiç olan, koğuşlarının darlığı ve mahpus sayısının sürekli artması dolayısı ile gündün güne daha da yetersiz bir hale gelen hapishanede, izdihamdan mütevellid havasızlıktan zehirlenmeler ve rutubetten dolayı bulaşıcı hastalıklar ile ölümler eksik olmamakta idi.

¹¹⁶ BOA., DH.MB.HPS. 157/68, lef 6-1.

¹¹⁷ BOA., DH.MB.HPS. 157/68, lef 7-1.

¹¹⁸ BOA., DH.MB.HPS. 157/68, lef 5-1.

Hapishane bu haliyle mahpusların muhafazası ve ikametlerine kafi gelmediği için yıkılarak, yerine taş duvarlı, daha muntazam ve daha geniş bir binanın inşa edilmesine karar verilmiştir.

Bununla beraber, böyle bir binanın inşaatı maddi sıkıntılar nedeniyle kısa vadede yapım aşamasına geçirilememiştir. Nihayet uzun süren yazışmalar neticesinde 1873 yılından itibaren, her haliyle yetersizliği dolayısıyla zaman zaman tamirata, zaman zaman yeniden inşası gündeme gelen hapishanenin yapımına ancak 1904 yılında başlanabilmektedir. Sadece erkeklere değil aynı zamanda kadınlara mahsus koşullarla, hastane ve zabıta dairelerini de kapsaması ve bu haliyle öncekinden daha geniş olması planlanan hapishanenin birkaç yıl içerisinde tamamlanmış olmasına rağmen yine de ihtiyaca cevap vermekten çok uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Kırşehir’de 1898 yılına kadar kadınlara mahsus bir hapishane bulunmamakta idi. Bu tarihlere kadar kadın mahkum sayısı az olduğundan onlara mahsus bir hapishaneye ihtiyaç duyulmamış olması kuvvetle muhtemeldir. Sayılarının azlığı sebebiyle herhangi bir suçtan dolayı mahkum olan kadınlar, ilk zamanlarda imam evlerinde hapis sürelerini geçirmiş, zamanla bunun birtakım sakıncaları görülmüş olduğundan mezkur tarihten itibaren kadınlara mahsus bir hapishane inşaatı ile ilgili resmi yazışmalar başlatılmıştır. Kadın hapishanesinin inşaatının ne zamana kadar sürdüğü ve ne zaman bitirildiği bilinmemekle birlikte, tıpkı erkek hapishanesi gibi zamanla bu hapishanenin de tamire muhtaç bir hale geldiği anlaşılmaktadır.

Kırşehir hapishanesinde belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla 1899 yılı itibarıyla bir müdür, birisi münhal olmak üzere altı gardiyan ve hapishanenin muhafazasından sorumlu sekiz jandarma görev yapmakta idi. Zaman zaman gardiyanların ve muhafazaya memur zaptiyelerin alışkanlık derecesinde görevlerini suistimal ettikleri, yerli halktan başgardiyanlığa getirilenlerin de bu tür suistimallere göz yumdukları anlaşılmaktadır. Bazen hapishanenin güvenliğinde görevli askerlerin yetersizlikleri ve komutanların tutumları dolayısı ile hapishanede olaylar da çıkmakta idi.

Yeni hapishane inşa edilene kadar 130-170 arasında değişen miktarlarda mahpusu barındırmakta olan hapishanede yer olmadığı için kahir ekseriyeti katil, hırsızlık, yaralama ve teşhir-i silah suçundan mahkumiyetleri onanmış 644 kişi hapsedilememiştir. 1904’ten sonra inşa edilen yeni hapishanenin de eskisi gibi ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Sağlık şartları gereği azami 206 kişiyi barındırabilecek kapasitede olan hapishane zaman zaman 300-400 mahpusa ev sahipliği yapmak zorunda kalmıştır. Ancak 1915 yılında bu sayının 119-133 kişiye düştüğü görülmektedir.

Diğer hapishanelerde olduğu gibi Kırşehir hapishanesinde de iaşe temini ve olumsuz sağlık koşullarının yol açtığı hastalıklar önemli sorunlar arasında idi. Mahkumlara kuru ekmekten başka tayinat verilmediği; hatta bazen onun da düzenli olarak verilemediği anlaşılmaktadır. Hapishanenin aşırı derecede kalabalık olması, rutubet ve havasızlık, yatak, yorgan ve elbise yetersizliği, yetersiz beslenme gibi olumsuzluklar bir takım bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarmakta idi. Her ne kadar hasta mahkumlar diğerlerinden tecrid edilmeye çalışılmış ise de bu pek mümkün olamamıştır. Hastalığın imhası için zaman zaman tahsisat talep edilmiş olmasına rağmen bu da yeterli olmamıştır. Hapishanesinin yakınında mahkumlara mahsus bir hastane inşası düşünülmüş ise de çok maliyetli olacağı gerekçesiyle vaz geçilmiş, sadece hapishane bünyesinde bir oda tahsis etmenin ötesine gidilememiştir. Bulaşıcı hastalıklar nedeniyle pek çok mahkumun hayatını kaybetmesi üzerine hafif suçluların başka bir yere sevk edilmeleri gibi bir takım çözüm yolları aranmıştır.

İzdiham, hastalık gibi nedenlerle ve bazen de güvenlik gerekçesiyle çevre hapishanelerden Kırşehir hapishanesine, Kırşehir hapishanesinden de diğerlerine zaman zaman mahkum ve tutukluların nakledilmeleri düşünülmüştür. Bilhassa Trablusgarb savaşı dolayısıyla Ankara vilayeti dahilindeki hapishaneler ve kürek cezası mahallerinin son derece izdihamlı olması bu nakillerin aksamasına sebep teşkil etmiştir.

Hapishanenin fiziki ve sıhhi bakımdan olumsuz şartları, görevlilerin ihmalleri ve yeterli güvenlik önlemlerinin alınamaması ve hatta mahkumların açlıktan ölmektense kaçmayı tercih etmeleri gibi sebeplerden dolayı zaman zaman firar girişimleri de olmuştur. Özellikle koğuş zeminlerinin ahşap, duvarlarının kerpiç olması, mahkumların tünel kazarak veya duvar delerek kolaylıkla firar edebilmelerine imkan sağlamıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT.MHM (Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi Belgeleri): 472/3.

BEO (Babıali Evrak Odası Belgeleri): 1247/93465; 2230/167239.

DH.EUM.6.Şb. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri Altıncı Şube Belgeleri): 38/24.

DH.MB.HPS (Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı): 3/49; 6/18; 12/6; 16/30; 34/33; 37/16; 43/43; 58/24; 73/60; 98/40; 101/11; 146/61; 157/68; 158/12; 158/32; 159/2.

DH.MB.HPS.M (Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı): 14/45; 30/90.

DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi Belgeleri): 7/66; 386/6; 597/43; 1135/28; 1220/2; 1788/68; 1943/17; 1952/33; 1964/33; 1998/97; 2019/112; 2036/26; 2152/134; 2169/116; 2177/12; 2211/126; 2724/29.

DH.ŞFR (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı): 368/72.

DH.TMIK.M (Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muâmelât ve Islâhât Komisyonu Muâmelât Evrakı): 46/90; 228/46.

DH.TMIK.S (Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muâmelât ve Islâhât Komisyonu Evrakı): 7/114; 22/22; 50/41; 52/39; 56/14.

İ.DH. (İrâde-Dahiliye): 1360/30.

İ.ŞD (İrâde Şûrâ-yı Devlet Evrakı): 28/1318; 116/6970.

ŞD (Şûrâ-yı Devlet Evrakı): 1340/68; 1345/6; 1347/13; 2692/8.

2. Süreli Yayınlar

Ankara Vilayeti Salnamesi, H. 1300 (11. Defa, İstanbul 1300)

Düstûr, 1. Tertib, C. 1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289.

3. Araştırma Eserler

TİDSAD

- Adak, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.
- Akın, Hatice, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi", *History Studies*, Volume 3/3, (2011), ss. 23-36.
- Bardakoğlu, Ali, "Hapis", *İslam Ansiklopedisi*, C. 16, TDV. Yay., İstanbul 1997, ss. 54-64.
- Bayındır, Abdülaziz, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, C. X, Ankara 2002, ss. 69-82.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C. 3, Bilmen Yay., İstanbul (tarihsiz).
- Demirkol, Kurtuluş, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2012.
- Demiryürek, Halim , "Hüdavendigâr Vilayetinde Hapishaneler ve Mahpuslar (1914-1917)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, (Şubat 2016), ss. 552-562.
- Gazel, Ahmet Ali "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı*, Edt: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yay., İstanbul 2010, ss. 143-151.
- Gümüşsoy, Emine, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. XX., (Aralık 2014), ss. 215-249.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Metrolojisine Giriş" (çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 73, (Ağustos 1991), ss. 21-50.
- Karaca, Ali, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahiş Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", *Hapishane Kitabı*, Edt: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yay., İstanbul 2010, ss. 152-162.
- Kızılkın, Ayşe Özdemir, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İsparta 2011.
- Öztürk, Sevcan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2014.